

TÜRKİYE'DE EMEĞİN FEMİNİZASYONU VE DEMOGRAFİK DEĞİŞİM

DOÇ. DR. YÜCEL UYANIK*
ARŞ. GÖR. MEHMET ATILLA GÜLER**

ÖZET

Emeğin feminizasyonu, neo-liberal küreselleşme sürecinde sosyal politika disiplini bağlamında en çok tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Bu süreçte, emeğin feminizasyonu, dezavantajlı gruplar genelinde ve kadın emeği özelinde gerçekleştirilen çalışmaların hemen hepsinde eksen kavramlardan biri olarak öne çıkmıştır. Diğer yandan, demografik değişim de bu süreçte gündeme gelen diğer kavramlardan biridir. Demografik değişim kavramına ilişkin tartışmaların artmasında, nüfus yapısında yaşanan farklılaşmalar büyük öneme sahiptir. Son yıllarda bu kavramların Türkiye'de de tartışıldığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, emeğin feminizasyonu ile demografik değişim arasındaki ilişkiyi Türkiye özelinde incelemektir.

Anahtar kelimeler: Emeğin feminizasyonu, demografik değişim, kadın emeği, dezavantajlı gruplar

ABSTRACT

The feminization of labour is a concept that which it has been one of the most discussed concept during the neo-liberal globalization process in the context of social policy. This concept became a key for the studies which focused on vulnerable groups in general and in particular women labour during this process. On the other hand, the concept of demographic change is an another concept which come to the fore during this process too. Variations experienced in population structure are the main reason for the rise of the arguments about the demographic change. These concepts seem to be discussed in Turkey in recent years. The aim of this study, analyzing the correlation between the feminization of labour and demographic change for Turkey.

Keywords: The feminization of labour, demographic change, women labour, disadvantaged groups

*Gazi Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
**Gazi Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

GİRİŞ

Çalışma, iki bölüm olarak planlanmıştır. İlk bölümde emeğin feminizasyonu ve demografik değişim kavramları ele alınmıştır. İkinci bölümde ise kavramlara ilişkin göstergeler Türkiye özelinde incelenmiştir. Bu çerçevede, öncelikle işgücü piyasasının yapısal özellikleri açıklanmıştır. Daha sonra, demografik değişime ilişkin göstergeler; kentleşme, nüfus, nüfusun cinsiyete göre dağılımı, cinsiyete göre ortanca yaş ve cinsiyete göre doğuştan beklenen yaşam süresi ekseninde analiz edilmiştir. Bunu takiben, Türkiye'de işgücü piyasasının temel göstergeleri (kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus, işsizlik, istihdam ve işgücüne katılım) cinsiyete göre değerlendirilmiştir. Emeğin feminizasyonu ile demografik değişim kavramları arasındaki ilişkiyi incelemeyi hedefleyen bu çalışmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışma, Türkiye'de kadınların işgücü piyasasındaki konumlarıyla ilgilenmektedir. Bu nedenle, kadınların maruz kaldıkları diğer dışlanma süreçleri (şiddet, "namus" adı altında işlenen cinayetler, siyasal katılım eksikliği vb.) kapsam dışı bırakılmıştır. Öte yandan, çalışma, aynı zamanda bir nüfus kuramı da olan demografik değişime odaklanmaktadır ve bu nedenle diğer nüfus kuramları çalışmada değerlendirilmemiştir.

1. EMEĞİN FEMİNİZASYONU KAVRAMI

Emeğin feminizasyonu, kapitalist sistemin 1970'li yıllarda girdiği yapısal kriz sonrası süreçte sermaye birikim

hedefine hizmet etmiş olan politikaların, uygulamaların ve kurumların tasfiye edilmesiyle birlikte, sosyal politikanın gündemine gelen kavramlardan biridir. Bu süreçte uygulama alanı bulan neo-liberal ekonomi politikalarının işgücü piyasaları için öngördüğü "esnekleştirme" süreci, kadınların işgücü piyasalarına her geçen gün daha fazla katılmaları sonucunu doğurmuştur. Emeğin feminizasyonu kavramının son 40 yıllık süreçte gelişim göstermesinde, kapitalist sistemin bir önceki döneme ait örgütlenme biçimini oluşturan ve "refah devleti" olarak adlandırılan yapının bünyesinde barındırdığı "başarısızlıkların" da etkili olduğu söylenebilir. Gerçekten refah devleti, kadınlar da dâhil olmak üzere, farklı dezavantajlı gruplar için almadığı sosyal politika önlemleriyle, kadın emeğinin bugün karşı karşıya bulunduğu süreçlerin gelişiminde dolaylı olarak etkili olmuştur.

Emeğin feminizasyonu kavramı ile ilgili olarak Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) için hazırlanan bir raporda küreselleşme, "uluslararası ticaret aracılığıyla üretim süreçlerinin entegrasyonunu, ekonomi politikalarında değişimi ve bilgi teknolojilerinin gelişimini içeren bir süreç" olarak tanımlanmıştır. Bu rapora göre, küreselleşme, "küresel değer zinciri" adı verilen kavramla işlerlik kazanmaktadır. Bu kavram, üretim sürecinin başlangıcından nihai müşteriye ulaşımına kadar geçen tüm aşamalarını incelemeye yarayan "değer zinciri" kavramının, küresel düzeyde nasıl gerçekleştiğini açıklamaktadır. Küresel değer zincirinin işlerlik kazanmasında hayati

rol taşıyan işletmelerine aittir ve bu işletmeler aracılığıyla kadın istihdamı artırılmaktadır. Ancak bu noktada sorun, artan kadın istihdamının niteliğidir. Taşeron işletmelerinde düşük ücretlerle, sendikal haklardan ve iş güvencesinden yoksun olarak çalışan kadınların oranının artması, niceliksel açıdan olumlu bir gelişme olarak sayılabilir. Öte yandan, niteliksel bir inceleme yapıldığında ise kadınların, işgücü piyasasında bulunmalarına rağmen, her geçen gün etkisi derinleşen büyük sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir. Bu açıklama, 2003 yılında Hindistan'ın Ahmedabad kentinde enformel sektör üzerinde yapılan bir çalışmayla somutlaşmıştır. Bu çalışmada, Ahmedabad kentinde enformel sektörde çalışanlar içerisinde kadınların oranının %80 olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Carr ve Chen, 2004: 1-5).

Küreselleşme ile birlikte dünya ekonomilerinin girdiği entegrasyon süreci, kadınların işgücü piyasalarında çeşitli güçlüklerle yüzleşmelerine neden olmuştur. Ayakkabıdan giysiye, elektronik eşyadan oyuncaya uzanan geniş bir ürün yelpazesinde, serbest bölgelerde gerçekleştiren üretim sürecinde tüm dünyada kadın emeği, yaklaşık 100 yıl önce kabul edilen uluslararası normların aksine, bir "mal" olarak kullanılmaya başlanmıştır (Öztürk, 2010: 111). Bu açıklamanın örneklerini Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli işletmelerin üretim süreçlerini Meksika'nın ABD sınırına yakın bölgelerine dışsallaştırmalarında görmek mümkündür. Benzer bir durum Güney Kore, Brezilya ve Filipinler örnekleri için de geçerlidir. Bu gibi

gelişmekte olan ülkelerde kadınların işgücü piyasalarına katılımları genellikle işletme dışında veya evde yapılan parça başına üretim biçiminde ortaya çıkmaktadır (Erdut, 2005: 40).

Küreselleşme, kapitalizmin genişleme mantığının neden olduğu bir sonuçtur. Bu mantık, genelde işçi sınıfı açısından, özeldense kadın emeği açısından olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Evde çalışma, enformel istihdam, geçici çalışma, standart dışı çalışma biçimleri gibi çevresel işgücünü etkileyen bu olumsuz sonuçlar, aynı zamanda çeşitli kavramların ortaya çıkmasına, bazılarının ise yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. Emeğin feminizasyonu, bu kavramlardan yalnızca bir tanesidir.

Emeğin feminizasyonu, dünya ekonomilerinin büyük bir çoğunluğunun ekonomik liberalizmi ve piyasa odaklı büyümeye dayalı kalkınma stratejilerini benimsemelerinin üzerinden yalnızca kısa bir süre sonra ortaya çıkmış bir kavramdır. Özellikle güney ülkelerinde sıkça tartışılan bu kavramın, ülkeler ve bölgeler düzeyinde farklı formları olsa da, genel olarak sonuçları bakımından benzer süreçlerin yaşandığı görülmektedir. Bu bağlamda, emeğin feminizasyonu kavramı iki farklı şekilde açıklanmaktadır. İlk olarak kavram, ücretli kadın emeğinde son çeyrek yüzyılda yaşanan hızlı artışı açıklamak için kullanılmaktadır. Küresel düzeyde, aktif kadın nüfus içerisinde ücretli çalışmaya katılım oranı %70'lere ulaşmış durumdadır. Gelişmekte olan ülkelerde bu oran %60'lara düşmektedir. Bu oran içerisinde, gelişmekte olan ülkelerde kent-

sel enformel sektörlerde ve kırsal kesimde kayıt altına alınmayan "kadının görünmeyen emeği" yer almamaktadır. Bu ülkelerde emeğin feminizasyonuna yönelik eğilimler genellikle imalat ve hizmetler sektöründe yaşanan artışla somutlaşmaktadır. İkinci olarak emeğin feminizasyonu kavramı, işgücü piyasasında esnekliği ve istihdam ilişkilerinin kural dışılaştırılmasını da içermektedir. Gerek erkekler ve gerekse kadınlar için birincil işgücü piyasasından dışlanmayı, ikincil işgücü piyasasında enformel olarak, taşeron sözleşmeleri aracılığıyla, kısmi süreli ve ev eksenli çalışmayı tanımlayan bu süreç, aynı zamanda sendikal haklardan mahrumiyet anlamına da gelmektedir. Yapılan araştırmalar, bu süreçten kadın emeğinin erkek emeğine göre daha olumsuz etkilendiğini göstermektedir. Bu çerçevede, işgücü piyasalarının kural dışılaştırılmasının ve üretim süreçlerinin bölünmesinin, kadın emeğini, erkek emeğine oranla daha fazla güvencesizleştirdiği söylenebilir (Kanji ve Kalyani, 2001: 1). Benzer şekilde Munck da 1985-2000 yılları arasında işgücü piyasasında yaşanan feminizasyon sürecini güneyleşme kavramı ile birlikte yorumlamaktadır. Buna göre, anılan dönemde güney ülkelerinde işgücüne katılanların oranı %20 artarken, kuzey ülkelerinde bu oran %0,5 olarak gerçekleşmiştir. Diğer yandan, aynı dönemde güney ülkelerinde kadınların işgücüne katılım oranı ise %50'lere varan düzeyde bir artış göstermiştir (2013: 753-755).

Emeğin feminizasyonunun sektörler bazında görünümü aynı değildir. Bu noktada özellikle sanayi sektörü

ile tarım sektörü arasında bir ayrıma gidilmesi doğru olacaktır. Daha önce belirtildiği gibi, taşeron sözleşmeleri ve benzeri uygulamalar, enformel işlerin her geçen gün artmasına neden olmaktadır. Karayipler, Orta Amerika, Güney ve Güney Doğu Asya ülkelerindeki ihracat merkezleri, bu uygulamalar aracılığıyla düşük ücretli ve güvencesiz kadın ve genç emeğinin merkezi haline gelmişlerdir. Bu durum, orta ve uzun vadede kadın emeğinin geçim ve refah koşulları ile ilgili ciddi tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Yukarıda sıralanan bölgelerin gerek geneli için ve gerekse de ülkeler özelinde yapılan çalışmalar bu açıklamaları doğrulamaktadır. Gerçekten, ilgili bölgelerde kadın emeği, düşük ücretler, ağır çalışma koşulları vb. güvencesizleştirme süreçleriyle yüzleşmek zorunda bırakılmışlardır. Güney ülkelerinde yaşanan neo-liberal dönüşüm, yalnızca sanayi sektöründe değil, tarım sektöründe de büyük etkiler yaratmıştır. Bu ülkelerde, özellikle dış ticarete konu olan tarım ürünlerinin üretiminde, düşük ücretli ve güvencesiz kadın istihdamı her geçen gün daha çok yaygınlaşmıştır. Ayrıca, sektörde çokuluslu işletmelerin etkinliğinin artmasıyla birlikte, bu ülkelerin küçük ölçekli tarım işletmeleri tasfiye olmuş, bu işletmelerin işverenleri de güvencesiz bağımlı çalışanların bir parçası haline gelmişlerdir (Kanji ve Kalyani, 2001: 2-3).

Küreselleşme sürecinde, emeğin feminizasyonu ile birlikte ele alınan kavramlardan biri de, "kadının görünmeyen emeği"dir. Bu kavram, kırsal kesimde tarım sektöründe çalışan

ücretsiz aile işçisi olarak çalışan, kentlerde ise küçük aile işletmelerinde ya da bürolarda sekreterlik vb. yapan kadınların harcadıkları emek için geçerli olan bir kavramdır. Başlangıçta bu şekilde tanımlanan kadının görünmeyen emeği, zaman içerisinde ev eksenli üretimleri ve evlerde ücretli veya ücretsiz ev bakım işleri için harcanan emeği de kapsar hale gelmiştir. Kadının görünmeyen emeği, cinsiyete dayalı işbölümünün ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu emek biçimi, ataerkil toplum yapılarında "doğallaştırılmış"tır (Acar-Savran, 2008: 10-11).

Emeğin feminizasyonu ile birlikte ele alınması gereken bir diğer kavram da, "yoksulluğun feminizasyonu"dur. Bu kavrama ilişkin iki temel gösterge bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kadınların işgücü piyasalarından dışlanmaları ve bu piyasalarda ayrımcılıkla karşı karşıya kalmalarıdır. İkinci gösterge ise, çocuklarına tek başına bakmak durumunda kalan annelerin, içine düştükleri sosyo-ekonomik yoksunluk halidir (Byrne, 2002: 87). Yoksulluğun feminizasyonu, emeğin feminizasyonundan daha geniş kapsamlı bir kavram olup, yalnızca işgücü piyasasına ilişkin nicel göstergelerle değil, kadınların sosyo-ekonomik bağımlılıklarına neden olan diğer süreçlerle de ilgilenen bir yaklaşımı işaret etmektedir. Kavram, kadın istihdamının artmasının yoksulluğu azaltmadığı ve hanehalkı refahını da arttırmadığı düşüncesini temel almaktadır. Bir başka deyişle, yoksulluğun feminizasyonu, kadınların ekonomik, sosyal ve siyasal koşullarıyla ve bu koşulla-

rın erkeklerle olan karşılaştırmasıyla açıklanmaktadır (Kanji ve Kanyani, 2001: 4).

Esnek bakım, emeğin feminizasyonu ile ilgili tartışmalarda yakın tarihte ön plana çıkmış kavramlardan bir diğeridir. Danimarka güvenceli esneklik modeli üzerine bir eleştiri getiren Hansen tarafından geliştirilen bu kavram, şu varsayımlardan hareket etmektedir:

■ Kadınlar ile erkeklerin işgücüne katılım oranları Kıta Avrupa'sında birbirine oldukça yakındır.

■ Haftalık çalışma süreleri bakımından kadınlarla erkekler arasında büyük farklar bulunmamaktadır.

■ Sendikalaşma oranları, cinsiyete göre değişmemektedir.

■ Sendikalaşma oranlarındaki bu yakınlığa rağmen, yönetim kademeğinde kadınların oranı daha düşüktür.

■ Kadınlar, işsizlik sorunundan erkeklere göre daha fazla etkilenmektedirler. Bu nedenle, kadınların aktif işgücü piyasası politikalarına katılım oranlarının daha yüksek olması beklenmektedir.

■ Kamu bakım hizmetleri, kadınların işgücü piyasalarına katılımını ve iş yaşamı ile aile yaşamı arasındaki dengenin sağlanmasını desteklemelidir.

Hansen, bu saptamalardan yola çıkarak, güvenceli esneklikten esnek bakım anlayışına geçilmesi gerektiğini savunmakta ve bu geçişi de şu şekilde özetlemektedir: "Güvenceli esneklik, güçsüz/zayıf grupların güvencelerine odaklanan 'cinsiyet körü' bir modeldir. Devlet-piyasa ilişkileri ile güçlü bir sosyal güvenlik anlayışı üzerine kuru-

lu Danimarka refah modelinde, devlet aile ilişkileri veya hizmetleri dikkate alınmamaktadır. Kadınların işgücüne katılmalarının güçlü bir şekilde desteklenmesi, çocuklara ve yaşlılara yönelik kamu bakım hizmetlerinin sağlanmasını gerektirmektedir. Ancak, günümüzde kamu bakım hizmetleri alanında da esnekliğin desteklenmesi, bu hizmetlerin ihmal edilmesine neden olmuş ve Danimarka güvenceli esneklik modeli adaletsiz süreçlerin ve ilişkilerin betimlemesi haline gelmiştir. Bu güvenceli esneklik modeli, kamu bakım hizmetleri bakımından giderek artan bir gerileme anlamı taşımaktadır. Bu sorunun çözümü için Danimarka modeli güvenceli esnekliğin üç ana hattına (düşük düzeyde iş güvencesi ve esnek bir işgücü piyasası, cömert işsizlik sigortası uygulaması, aktif işgücü piyasası politikaları ve işsizlere yönelik yoğun ve yüksek düzeyde fon aktarımı) kamu bakım hizmetlerinin geliştirilmesi de eklenmelidir" (2007: 88-93).

Emeğin feminizasyonunun gerçekleşmesine ön ayak olan alanların başında serbest bölgeler gelmektedir. Küreselleşme sürecinde çokuluslu işletmelerin üretim süreçlerinin emek-yoğun aşamalarını ucuz işgücünün var olduğu, vergi üretimi sağlanan, sendikalaşmanın neredeyse hiç olmadığı ve iş güvencesinin bulunmadığı serbest bölgelere kaydırdıkları bilinmektedir. Çoğunlukla Asya ülkelerinde yoğunlaşsa da, Türkiye'de de örnekleri bulunan bu bölgelerde çok sayıda genç kadının çalıştırıldığı bilinmektedir. Çeşitli araştırmalardan elde edilen sonuçlar, bu bölgelerde çalışan

kadın işçilerin ücret genel düzeylerinin düşük olduğunu ve bu bölgelerde sosyal korumanın söz konusu olmadığını açıkça göstermektedir. Bu anlamda, ilgili bölgelerde femizine olan emek, aslında yoksulluğun kadınlaşmasına hizmet etmekten başka bir işlev taşımamaktadır (Carr ve Chen, 2004: 7).

Gerek nicel ve gerekse de nitel çalışmalar, kriz dönemlerinde yaşanan olumsuzluklardan en çok etkilenen toplumsal kesimlerin başında kadınların geldiğini açıkça göstermektedir. Küresel değer zinciri çerçevesinde güvencesiz işlerde istihdam edilen kadın emeği, ekonomik kriz gibi yapısal gelişmelerden en çok etkilenen birimi oluşturmaktadır. Bu açıklamanın önemli bir örneği, 1995 Krizi sonrası Meksika'da yaşanmıştır. Krizi takip eden süreçte ülkede tekstil sektöründe çalışan kadınların %52'si işsiz kalmıştır (Carr ve Chen, 2004: 9). Ayrıca, 1997 yılında yaşanan Asya Krizi'nden en çok etkilenen kesimlerden biri de kadınlardır. Kriz, bir taraftan öncelikle kadınların işten çıkartılmalarına neden olurken, diğer yandan istihdam edilen kadınların da ağır çalışma koşullarıyla ve uzun çalışma süreleriyle çalıştırılmaları sonucunu doğurmuştur (Öztürk, 2010: 107). Benzer şekilde 2008 Krizinden sonra işsiz kalan 193 milyon kişiden 81 milyonunun da kadınlardan oluştuğu bilinmektedir. Bu oran, kadınların işgücüne katılım oranı ile beraber değerlendirildiğinde daha anlamlı hale gelmektedir. Bununla birlikte, ekonomik kriz dönemlerinde sermaye birikim ihtiyacına bağlı olarak, zaman zaman daha çok kadının

istihdam edildiğine de tanık olunabilmektedir. Farklı deneyimler, kadınların, azalan hanehalkı gelirlerini telafi etmek için kriz dönemlerinde işgücüne katıldıklarını göstermiştir. Ancak, burada da daha önce açıklanan istihdamın niteliği bakımından sorunların yeniden baş gösterdiği görülmektedir (Toksöz, 2009: 26).

İçinde bulunduğumuz dönemde kadın emeğinde yaşanan dönüşümler öyle büyük bir etki yaratmıştır ki, kapitalizmin Çin ile birlikte en büyük çevre işgücü piyasalarından birini oluşturan Hindistan'da, yalnızca enformel sektörde çalışan kadınları kapsayan oldukça güçlü bir örgütlenmeye gidilmiştir. Serbest Meslek Sahibi Kadınlar Birliği (SEWA), ILO düzeyinde dahi kabul gören bir örgüt haline gelmiştir. ILO, bu örgütü, "enformel ve güvencesiz koşullarda çalışan dezavantajlı işçilerin sorunlarını dile getirmelerine ve bu sorunlara çözüm önerileri aramayı misyon edinmiş bir yapı" olarak tanımlamaktadır (aktaran Munck, 2003: 153). 1971 yılında kurulan ve 1972 yılında "enformel sektörde çalışan kadınlar işçi sendikası" olarak resmi kaydını gerçekleştiren örgüt, hem enformel sektörde çalışan kadınları, hem de kendi hesabına çalışan yoksul kadınları bünyesinde barındırmaktadır. Örgüt, her ne kadar kimi görüşlerce bir işçi sendikası olarak değerlendirilmesede, çok sayıda bölgede ve sektörde toplu iş sözleşmelerine taraf olmuştur. Bu faaliyetlerin yanında SEWA, tüm dünyadaki kadınların ücretlerinin iyileştirilmesine, daha iyi çalışma koşullarına sahip olmalarına, kadına karşı şiddetle mücadele edilmesine, eğitim

düzeylerinin yükselmesine ve aile sağlıklarının geliştirilmesine yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır (Kanji ve Kalyani, 2001:3).

2.DEMOGRAFİK DEĞİŞİM KAVRAMI

Demografi, en temel anlamıyla, "birlikte yaşayan bireylerin oluşturduğu nüfusun nicel ve nitel düzeyde incelenmesi" biçiminde tanımlanmaktadır. Demografik analizler, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak nüfus konusunda farklı sonuçların gözlemlendiğini göstermektedir. Örneğin, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya oldukları artan nüfus sorunu, bir yandan beslenme, konut, eğitim ve gelir gibi temel gereksinimlerin karşılanamamasına, öte yandan, tüketimin artmasına, yatırımların yavaşlamasına ve ekonomik gelişmenin durgunlaşmasına neden olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise nüfus artışı yavaşlamakta veya durağan hale gelmekte ve bunun sonucu olarak, nüfusun yaşlanmasına dayalı sosyo-ekonomik sorunlar ortaya çıkmaktadır (Başar, 2010: 2). Demografik değişim, işsizlik ve istihdam başta olmak üzere, işgücü piyasalarını ilgilendiren tüm konuları etkileyen ve onlardan etkilenen süreçlerle birlikte açıklandığında anlamı hale gelen bir süreçtir.

Nüfus teorisi, nüfusun sosyal, psikolojik, iktisadi, kültürel ve diğer faktörlerle olan ilişkilerini ve bu ilişkilere bağlı olarak yaşadığı değişimi açıklamak amacıyla oluşturan düşünce sistemlerini ifade eden bir kavramdır (Şahin, 2010: 67). Sosyal bilimlerin bir-

çok alanında olduğu gibi, nüfus teorilerinin de ortaya çıkışı, Sanayi Devrimine ve onu hazırlayan koşullara denk gelmektedir.

Demografik değişim, yalnızca bir süreci değil, aynı zamanda nüfus ile ilgili olarak ortaya atılan kuramlardan birini de oluşturur. Ülkelerin doğum ve ölüm oranları gibi demografik değişkenlerinin sosyo-ekonomik şartlarla ilgili olduğunu kabul eden bu yaklaşıma göre, doğum ve ölüm oranlarındaki değişimlere bağlı olarak demografik süreçler dönemler itibarıyla farklılıklar göstermektedir. Demografik değişim, demografik döngü veya demografik geçiş olarak adlandırılan bu süreci ülkeler, sosyo-ekonomik yapılarına bağlı olarak deneyimlemektedirler (Şahin, 2010: 57).

Demografik değişim kuramı, sosyoloji bilimindeki modernleşme kavramının nüfus bilimine uyarlanmış hali olarak değerlendirilmektedir. Kuramın temel savları ile modernleşme kavramının söylemleri arasında benzerliklerin bulunduğu belirtilmektedir. Modernleşme okulunun temsilcilerinde görülen gelişmeci-evrimci yaklaşım, demografik dönüşüm kuramında da geçerlidir. Kurama göre, bütün toplumlar kaçınılmaz şekilde doğum ve ölüm hızlarının yüksek olduğu bir aşamadan, her ikisinin de düşük olduğu bir aşamaya geçiş yapacaklardır. Kuramın dört ve beş aşamalı farklı türevleri bulunsa da, genel olarak üç aşamalı olanın kabul gördüğü bilinmektedir. Dönüşümün ilk aşamasında, yani sanayileşme öncesi aşamada hem doğum hem de ölüm hızlarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu-

rada nüfus artış hızı asgari düzeydedir. İkinci aşamada, sanayi devrimi sonucunda iyileşen sağlık ve yaşam koşullarının etkisi ile ölüm hızları düşerken, doğum hızlarındaki düşüş onu gecikmeli olarak takip etmektedir. Bu aşamada hızlı bir nüfus artışı söz konusu olmaktadır. Dönüşümün üçüncü ve son aşamasında ise doğum ve ölüm hızları çok düşük düzeylere inmektedir. Bu aşamada da, ilk aşamada olduğu gibi nüfus artış hızı asgari düzeydedir. Demografik dönüşüm kuramının seyri, her ülkede, aynı anda, aynı zamanda ve aynı süreler içerisinde gerçekleşmemektedir. Kuram, kendisine eksen olarak Kıta Avrupası ülkesinde demografik alanda yaşanan gelişmeleri almıştır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2008: 5).

Demografik değişim kuramı, sanayileşmiş ülkelerde doğum ve ölüm hızlarının gözlemlenmesi ve yorumlanması ile ortaya çıkmıştır. Kuram, sanayileşme, ekonomik gelişme ve doğum-ölüm oranları arasında ters bir ilişkinin bulunduğu varsayımı üzerine kuruludur (Başar, 2010: 19). Demografik değişim kuramının üstlendiği temel görev, ekonomik kalkınmayla birlikte yüksek doğum ve ölüm oranından, düşük doğum ve ölüm oranına yaşanan değişimi açıklamaktır. Kuram, kimi eksikliklerine rağmen, ampirik bulgularla destekleniyor olması nedeniyle, nüfus teorileri içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir (Gündüz vd., 2005: 54-55).

Demografik değişim, dünyanın bütün ülkelerinde aynı anda meydana gelen, aynı şekilde gelişen bir süreç değildir. Farklı ülkelerin, farklı dönem-

lerde, farklı nüfus gelişim süreçlerini deneyimledikleri bilinmektedir. Ülkelerin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullar, nüfusun gelişiminin farklı bir seyir izlemesindeki en temel etkenlerin başında gelmektedir. Gerçekten, gelişmiş ülkelerin 1950'li yıllarda deneyimlediği demografik değişim süreçleri bugün gelişmekte olan ülkeler tarafından henüz deneyimlenirken, az gelişmiş ülkeler arasında henüz Sanayi Devrimi döneminin demografik koşullarını aşamamış ülkeler dahi bulunmaktadır (Şahin, 2010: 45).

Yerleşik hayata geçişin ilk örneklerinin milattan önce 9.000-7.000 yılları arasında gerçekleştiği düşünüldüğünde, dünya genelinde yaşanan demografik değişimlerin yoğunlaştığı yaklaşık son 250 yıllık sürecin, tarihsel çizgi bakımından oldukça kısa bir zaman aralığına denk geldiği kolaylıkla söylenebilir. Yakın tarihe damgasını vuran Sanayi Devrimi, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanda yarattığı büyük etkilerin yanında, demografik bakımdan da en büyük değişimleri/dönüşümleri yaratan süreç olmuştur (Cipolla, 2012: 18-19).

Belirli bir dönem içerisinde nüfusta yaşanan değişimi etkileyen çok çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bunların başında; savaşlar, salgın hastalıklar, doğal afetler, teknolojik gelişmeler, siyasal gelişmeler ve ülkelerin uyguladıkları politikalar gelmektedir (Şahin, 2010: 52-53). Demografik değişim bakımından özel olarak incelenmesi gereken kavramlardan biri de göçtür. Göç, en yalın anlamıyla nüfusun bir yerden başka bir yere hareket ede-

rek yer değiştirmesi anlamına gelmektedir. Ancak, her yer değiştirme göç kapsamında değerlendirilmez. Göç denildiğinde akla, herhangi bir idari birimden, yaşamının daha sonraki kısmının tamamını veya belirli bir bölümünü geçirmek üzere uzun süreli olarak başka bir yerleşim birimine gidilmesi gelmelidir. Göç, beraberinde çok sayıda sorunu ve soruyu beraberinde getiren bir süreçtir. Bu çerçevede, insanların neden göç ettikleri, nerelere göç ettikleri, göç edilen yerlerin ortak özellikleri, sınıflandırılması ve yarattığı mekânsal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkilerin detaylı bir şekilde analiz edilmesi göçün anlaşılması bakımından önemlidir (Şahin, 2010: 111).

Dünya nüfusunun gelişiminde 50'li yıllardan günümüze kadar geçen dönemin ayrıca incelenmesi gerekmektedir. Bu dönemden itibaren, önceki yıllardakinin aksine, daha dengeli bir nüfus artış hızının gözlemlenmesinin temel gerekçeleri; sağlık koşullarının iyileşmesi, ortalama yaşam süresinin uzaması, büyük savaşların olmaması ve mevcut savaşlarda ölenlerin sayısının azalması, genel olarak ölümlerin ve bebek ölümlerinin azalması, doğal afetlere karşı alınan önlemlerin artması ve beslenme ile yaşam koşullarında yaşanan gelişmelerdir (Şahin, 2010: 55).

Sanayileşmesini başarıyla gerçekleştirmiş tüm toplumlarda, demografik değişim sürecinin ilk aşamasında gözlemlenen, ölüm ve doğum oranlarında yaşanan sert düşüşler ve yükselişlerin tamamen ortadan kalkmış olmasıdır. Bu ani düşüşleri dengele-

Tablo 1: Dünya Nüfusunun Tarihsel Gelişimi, 1750-2013

Yıllar	Milyon Kişi	Yüzde Değişimi
1750	791000	-
1800	978000	23.34
1850	1262000	29.08
1900	1650000	30.74
1950	2532000	53.46
1960	3026000	19.49
1970	3691000	21.98
1980	4449000	20.53
1990	5320000	19.59
2000	6127000	15.16
2010	6916000	12.86
2013	7162000	3.55

Kaynak: http://www.geohive.com/earth/his_history1.aspx **Erişim:** 12.06.2014

yen sanayi toplumu, insanlık tarihinde hiç görülmemiş ölçüde bir nüfus patlamasının yaşanmasının yolunu açmıştır (Cipolla, 2012: 77). Dünya nüfusunun 18.yüzyılın ikinci yarısında 700 milyon civarında olduğu düşünüldüğünde, henüz 300 yıl geçmeden yaşanan yaklaşık 6,5 milyarlık artış, beraberinde yeni sorunları getirmiştir. Bu sorunların sosyal politika disiplini açısından ele alınması, artık bir tercih olmaktan öte, bir zorunluluktur.

3. TÜRKİYE'DE EMEĞİN FEMİNİZASYONU VE DEMOGRAFİK DEĞİŞİM

İşgücü piyasasını etkileyen ana değişkenler; demografik ve sosyo-ekonomik yapı ile yürürlükteki sermaye birikim paradigmasına bağlı olarak şekillenen ekonomi politikaları ve sosyal politikalar biçiminde sıralanmaktadır. Küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelerde uygulama alanı bulan politikalar, toplumsal cin-

siyet açısından önemli etkiler yaratmıştır. Bunlardan ilki, gelir dağılımının bozulması ve hanehalkı gelirinin azalmasıyla birlikte, kadınların bunu telafi etmek için işgücü piyasalarına katılmaları ve enformel olarak istihdam edilmeleridir. İkinci etki ise, azalan hanehalkı geliri nedeniyle kadınların ev içi işlere harcadıkları karşılıksız emeğin, yani kadının görünmeyen emeğinin artmasıdır. Bu eğilimler, Türkiye işgücü piyasası için de geçerlidir (Mütevellioglu ve Işık, 2009: 165; Toksöz, 2009: 5).

Demografik değişimin nicel düzeyde daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, Türkiye işgücü piyasasının yapısal özelliklerinin de belirlenmesi yerinde olacaktır. Bir raporda, Türkiye işgücü piyasasında hızlı nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan işgücü arzına, düşük istihdam oranlarına, azalan işgücüne katılım oranlarına, yüksek işsizlik oranlarına, istihdamın küçük ve orta ölçekli işletmelerde yoğunlaşmasına ve farklı ücret düzeylerine bağlı olarak, şu sorunlar ön plana çıkartılmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı, 2011: 4):

■ Nüfus artış hızına bağlı olarak genişleyen genç nüfus.

■ Kadınların işgücüne katılım oranının düşük olması nedeniyle, genel işgücüne katılım oranlarının düşük bir seyir izlemesi.

■ Lise altı eğitimlilerin toplam işgücünün yarısından fazlasını oluşturması.

■ İstihdamın sektörel dağılımında tarımın payının yüksek olması ve kayıt dışılığın yaygınlığı.

■ Çok sayıda ülkede istihdam ora-

nı %50'leri geçerken, Türkiye'de hala %40'lar seviyesinde kalması.

Aynı çalışmada, yukarıda sıralanan sorunların gerekçesi olarak, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından hazırlanan bir yayına atıfla, işgücü maliyetlerinin yüksekliği, işgücü düzenlemelerinin katılığı, çalışma sürelerinin uzunluğu ve beşeri sermaye ile demografik özellikler ön plana çıkartılmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı, 2011: 11).

Burada, "Türkiye'nin genç bir nüfus yapısına sahip olduğuna dair" geleneksel algı ciddi şekilde sorgulanmaya muhtaçtır. Bu sorgulamanın yapılması için, "fırsat penceresi" kavramını geliştiren Barlow'un ilgili analizini açıklamak gerekmektedir. Fırsat penceresi yaklaşımı, Barlow tarafından geliştirilen bir modele dayanmaktadır. Modelde, demografik değişimle ekonomik büyüme oranları arasında bazı ilginç ilişkilerin var olduğu görülmektedir. Kişi başına düşen GSYH artışının yüksek olduğu ülkelerde, yüksek gecikmeli doğurganlık ve düşük akım doğurganlık koşulları söz konusu olmaktadır. Bu süreci deneyimleyen bazı Doğu ve Güney Asya ülkelerinin yüksek düzeyde bir ekonomik performans gösterdikleri iyi bilinmektedir. Ancak, istatistikler bu performansın sürdürülebilir olmadığını da göstermektedir. Mevcut doğurganlık seviyesi düşük olursa, eninde sonunda gecikmeli doğurganlık seviyesi de düşecektir. Böylece hızlı ekonomik büyümenin önemli bir unsurunu oluşturan ve demografik fırsat penceresi olarak adlandırılan genç işgücü kaybolacaktır (1994: 156-157). Türkiye,

artık bu fırsat penceresini kaybetme noktasına gelmiştir ve takip eden bölümde analiz edilen nicel veriler bu açıklamayı somutlaştırmaktadır.

3.2.Tablo 2: Türkiye'de Kentleşme, 1927-2008

Yıllar	Kır Nüfusu (%)	Kent Nüfusu (%)
1927	75,8	24,2
1935	76,5	23,5
1940	75,1	24,9
1945	75	25
1950	71,2	28,8
1955	68,1	31,9
1960	65,6	34,4
1965	61,5	38,5
1970	58,2	41,8
1975	56,1	43,9
1980	47	53
1990	41	59
2000	35,1	64,9
2007	29,5	70,5
2008	25	75

Kaynak: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Türkiye'nin Demografik Dönüşümü, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2008, s.19.

3.1. Kentleşme ve Demografik Değişim

Türkiye'de nüfus, Cumhuriyetin ilanından itibaren günümüze kadar geçen süreçte kırsal kesimden kentsel nüfusa doğru yer değiştirmiştir. 1920'li yıllarda her 10 kişiden 8'inin kırsal kesimde yaşadığı yapı, bugün yerini tam tersi bir duruma bırakmıştır. Türkiye'de kentleşme eğilimi, 1950'li yıllardan itibaren hız kazanmış ve 1970'lerin sonuna gelindiğinde kentsel nüfus oranı, kırsal nüfus oranını geçmiştir. 24 Ocak 1980 Kararları ile kapalı ekonomik

modelden vazgeçerek ihracata dayalı büyüme modeline dayanan neo-liberal ideoloji ile eklenilen Türkiye ekonomisi, bu süreçten itibaren hizmetler sektörü ile emek-yoğun sanayi sektörlerinde her geçen gün daha fazla işgücüne ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bu durum, göç hızının artmasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, Türkiye'de kentleşme, doğal bir sürecin sonucu olarak gerçekleşmemiştir. Bu durum, ülkemizde kentleşmeye dayalı sorunların çok daha yoğun bir şekilde hissedilmesi sonucunu doğurmuştur. Türkiye, düzensiz ve plansız kentleşme süreci nedeniyle, bu sürecin neden olduğu, beslenme ve gıda yetersizliği, gelir dağılımında yetersizlik, işsizlik, düzensiz kentleşme, aşırı kaynak tüketimi, yanlış arazi kullanımı, çevre kirliliği ve temel ihtiyaçların karşılanamaması ve aksaması gibi sorunlarla 1960'lı yılların başından itibaren sürekli olarak yüzleşmek durumunda kalmıştır.

Türkiye'nin nüfusu, Cumhuriyet döneminin ilk sayımının yapıldığı 1927 yılında 13,6 milyon iken, bugün 76,5 milyonu geçmiş durumdadır. Bu süreçte, hiçbir dönemde düşüş eğilimi göstermeyen ülkemizde nüfusun doğru bir şekilde analiz edilmesi bakımından, oransal düzeyde yaşanan değişimlerin incelemeye alınması daha anlamlı olacaktır. Türkiye'de nüfus, 1935-1946 yılları arası dönem bir kenara bırakılırsa, 2000 yılına kadar her 5 ve 10 yıllık dönemlerde hep %10'un üzerinde artış göstermiştir. 1990-2000 yılları arasında %20 ile zirveye çıkan bu oran, o günden beri sürekli bir düşüş

Tablo 3: Türkiye'de Nüfus, 1927-2013

Yıllar	Bin Kişi	Nüfus Artış Hızı
1927	13600	-
1935	16200	19,11
1940	17800	9,87
1945	18800	5,61
1950	20900	11,17
1955	24100	15,31
1960	27800	15,35
1965	31400	12,94
1970	35600	13,37
1975	40300	13,29
1980	44700	10,91
1985	50700	13,42
1990	56500	11,43
2000	67800	20
2008	71500	5,45

Kaynak: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Türkiye'nin Demografik Dönüşümü, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2008, s.19; TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Veritabanı, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>

Erişim: 12.06.2014.

eğilimindedir. Bu basit bulgu ve çeşitli araştırmalardan ele edilen sonuçlar, Türkiye'nin 2000'li yılların başından itibaren yeni bir "demografik rejime" girdiğini göstermektedir. Cumhuriyetin ilanından bugüne kadar geçen süreç içerisinde sosyo-ekonomik alanda yaşanan olumlu gelişmeler, Türkiye'yi demografik değişimin üçüncü ve son aşamasına taşımıştır. Demografik dönüşümün bu aşamasında Türkiye, çeşitli faktörlerin etkisiyle gittikçe yaşanan bir nüfusun özelliklerini kazanmaya başlamaktadır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2008: 4). Öte yandan, 1935-1945 yılları arası dönem bir kenara bırakılırsa, Türkiye'de toplam nüfus içerisinde

erkeklerin oranının sürekli olarak kadınlardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak bu yükseklik, büyük bir farka dayanmamaktadır. Görece bir fark yalnızca 1935 yılında deneyimlenmiş ve toplam nüfus içerisinde kadınların oranı %43,5 iken erkeklerin oranı %56,5 olmuştur. Son olarak, 2013 yılı verilerine göre ise, Türkiye'de kadın nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı ile erkek nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı arasında çok düşük bir farklılığın varlığı göze çarpmaktadır.

Türkiye'de yıllar itibariyle ortanca yaşın cinsiyete göre gelişimi incelendiğinde, 1935 yılından bugüne ilgili verinin sürekli olarak artış gösterdiği görülmektedir. Gerçekten, kadınlar için 1935 yılında 23,4 olan ortanca yaş, 2013 yılında 31'e yükselmiş, bu oran erkeklerde 19,1 iken 29,8 olmuş ve genelde de 21,2'den 30,4'e çıkmıştır. Bu süreçte kadınların ortanca yaşı sürekli olarak genelden ve erkeklerden yüksek bir seyir izlemiştir.

Ülkemizde yıllara göre doğuştan beklenen yaşam süresi 1937 yılından bugüne, sürekli olarak çarpıcı bir artış göstermiştir. Kadınlar için 1936 yılında 36 yıl olarak tespit edilen doğuştan beklenen yaşam süresi, bugün 77 yıldır. Aynı artış erkeklerde 35'ten 73'e yükselmiştir. Ülke genelinde ise doğuştan beklenen yaşam süresi 35,5 yıldan 75 yıla çıkmıştır. Bu süreçte kadınların doğuştan beklenen yaşam süresi daima erkeklerin ve ülke genelinin üzerinde bir gelişim izlemiştir.

Türkiye'de kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusun cinsiyete

Tablo 4: Türkiye'de Yıllara ve Cinsiyete Göre Ortanca Yaş, 1935-2013

Yıllar	Kadın	Erkek	Genel
1935	23.4	19.1	21.2
1940	22.4	17.7	19.6
1945	21.7	18.8	20
1950	21.3	19.2	20.1
1955	21.3	19.6	20.4
1960	21.1	19.5	20.3
1965	20	18.7	19.3
1970	19.4	18.6	19
1975	19.8	19.2	19.5
1980	20.3	19.5	19.9
1985	21.2	20.6	20.9
1990	22.6	21.9	22.2
2000	25.3	24.4	24.8
2007	28.8	27.7	28.3
2008	29	27.9	28.5
2009	29.3	28.2	28.8
2010	29.8	28.7	29.2
2011	30.3	29.1	29.7
2012	30.6	29.5	30.1
2013	31	29.8	30.4

Kaynak: TÜİK Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068

Erişim: 12.06.2014.

göre gelişimine bakıldığında, 1988-2013 yılları arasında kadınların oranının, düşük bir farkla da olsa, sürekli olarak erkeklerden daha fazla olduğu görülmektedir. Bu veri, toplam nüfusun cinsiyete göre dağılımı ile birlikte alındığında ilgi çekici olmaktadır. Zira, Türkiye'de kadınların toplam nüfus içerisindeki oranı erkeklerin oranından, küçük bir farkla olsa da daha düşüktür. Ancak, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus bakımından tam tersi bir eğilim söz konusudur.

Ülkemizde kurumsal olmayan çalışma çağındaki kent nüfusunun cinsiyete göre gelişimi ise, 1988 yılından

Tablo 5: Türkiye'de Yıllara ve Cinsiyete Göre Doğuştan Beklenen Yaşam Süresi, 1935-2013

Yıllar	Kadın	Erkek	Genel
1937	36	35	35.5
1942	33	30	31.5
1947	40	37	38.5
1952	45	42	43.5
1957	49	45	47
1962	52	48	50
1967	55	51	53
1972	57	53	55
1977	59	55	57
1982	61	57	59
1987	67	63	65
1992	70	65	67.5
2000	73	69	71
2005	75	71	73
2008	76	71	73.5
2013	77	73	75

Kaynak: TÜİK Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068
Erişim: 12.06.2014.

günümüze oldukça dalgalı bir seyir izlemektedir. Gerçekten, 1988-1990 yılları arasında kurumsal olmayan çalışma çağındaki kent nüfusu içerisinde erkeklerin payı daha yüksekken, 1991-1999 yılları arasında tam tersi bir durum söz konusu olmuştur. 2000 yılında yeniden erkeklerin oranı kadınların üzerine çıkmış ve bu gelişim, 2003 yılına kadar sürmüştür. Ancak, 2003 yılından günümüze, yine kentlerde kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içerisinde kadınların payı erkeklerin üzerine çıkmıştır.

Diğer yandan, Türkiye'de kırsal kesimde kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusun gelişiminin oransal bakımdan, geride bıraktığımız yaklaşık 30 yıllık süreçte dengeli bir değişim izlediği görülmektedir. Bu süreçte kadınların payı, daima erkeklerin üzerinde olmuştur. Bu analizde dikkat çekici olan, 2004 yılında kırsal kesimde kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusta ciddi bir düşüşün

Tablo 6: Türkiye'de Yıllara ve Cinsiyete Göre Kurumsal Olmayan Çalışma Çağındaki Nüfus, 1988-2013

Yıllar	Erkek	Kadın	Genel	Kent-Erkek	Kent-Kadın	Kent-Genel	Kır-Erkek	Kır-Kadın	Kır-Genel
1988	16611	17085	33746	8772	8515	17237	7939	8571	16509
1989	16962	17253	34315	8977	8824	17802	7984	8529	16513
1990	17556	18045	35601	9365	9223	18588	8191	8822	17013
1991	18276	18592	36869	9942	9975	19917	8335	8617	16952
1992	18839	19146	37984	10438	10539	20976	8401	8607	17008
1993	19284	19673	38957	10751	10888	21639	8533	8785	17318
1994	19815	20223	40038	11227	11325	22552	8588	8898	17486
1995	20388	20787	41175	11540	11751	23291	8849	9036	17885
1996	20924	21319	42243	12032	12133	24165	8892	9186	18078
1997	21457	21842	43299	12440	12592	25032	9017	9250	18267
1998	21936	22339	44295	13016	13073	26089	8940	9266	18206
1999	22462	22848	45311	13400	13418	26817	9062	9431	18493
2000	22976	23295	46211	13812	13810	27630	9104	9477	18581
2001	23389	23769	47158	14214	14270	28483	9175	9500	18675
2002	22827	24214	48041	14573	14618	29191	9254	9597	18850
2003	24260	24652	48912	14977	14942	29919	9283	9710	18993
2004	23251	24203	47544	16548	17125	33673	6703	7168	13871
2005	23673	24685	48358	16875	17263	34138	6798	7422	14220
2006	24094	25080	49174	17277	17510	34787	6817	7570	14387
2007	24513	25480	49994	17504	17770	35275	7009	7710	14719
2008	24917	25855	50772	17721	17976	35697	7195	7879	15075
2009	25369	26317	51686	17875	18231	36197	7493	7996	15489
2010	25810	26740	52541	18057	18519	36576	7744	8221	15965
2011	26320	27273	53593	18236	18736	36973	8084	8536	16620
2012	26951	27773	54724	18624	19032	37656	8327	8740	17068
2013	27411	28197	55608	18865	19263	38129	8545	8924	17479

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul> **Erişim:** 12.06.2014.

yaşanmasıdır. Daha sonra artış eğilimi gözlemlense de, ülkemizde kurumsal olmayan çalışma çağındaki kır nüfusu, yakın tarihte en yüksek sayıya ulaştığı yılın (2003) hayli gerisindedir.

Türkiye'de 1998-2013 yılları arasında işsizlik oranları, belli dönemlerdeki düşüşler bir kenara bırakılırsa, genellikle hep %8-10 aralığında kalmıştır. Bu süreçte en yüksek işsizlik oranı 2009 yılında %14 ile ölçülmüştür. 2009 yılında kaydedilen bu oranın temel gerekçesi, 2008 Krizidir. Aynı yıl kadınların işsizlik oranı %14,3 ve erkeklerin işsizlik oranı da %13,9

olmuştur. 1988-2013 yılları arası dönem kadınlar için değerlendirildiğinde, 1991-2003 yılları arasında genellikle kadın işsizlik oranının genel işsizlik oranının altında kaldığı görülmektedir. Ancak, 2003 yılından bugüne kadınların işsizlik oranı hep ülke ortalamasının üzerinde olmuştur. Erkeklerde ise 1991-2003 yılları arasında işsizlik oranı ülke ortalamasının üzerinde bir seyir izlerken, 2003 yılından bugüne tam tersi bir eğilim gözlemlenmektedir. Bu durum, ilerleyen bölümde işgücüne katılım ve istihdam oranları ile birlikte değerlendirildiğinde, emeğin femini-

Tablo 7: Türkiye'de Yıllara ve Cinsiyete Göre İşsizlik, 1988-2013

Yıllar	Erkek	Kadın	Genel	Kent-Erkek	Kent-Kadın	Kent-Genel	Kır-Erkek	Kır-Kadın	Kır-Genel
1988	7.5	10.6	8.4	9.7	28.2	13.1	5.3	4.4	5
1989	8.2	9.5	8.6	10.1	26.2	13.1	6.2	3.9	5.3
1990	7.8	8.5	8	9.5	23.4	12	6	3.4	4.9
1991	8.7	7.1	8.2	10.6	22.6	12.7	6.5	2.1	4.7
1992	8.8	7.7	8.5	10.7	20.9	12.6	6.6	2.4	5
1993	8.8	9.3	8.9	10.5	22.8	12.6	6.9	2.8	5.5
1994	8.8	8	8.5	10.5	20.4	12.4	6.6	2.4	5
1995	7.8	7.3	7.6	9	18.3	10.8	6.3	2.4	4.8
1996	6.9	5.9	6.6	8.7	15.4	9.9	4.7	1.9	3.7
1997	6.5	7.7	6.8	8.2	17.5	10	4.4	2.7	3.8
1998	6.9	6.8	6.9	9.1	16.5	10.5	4	1.9	3.3
1999	7.7	7.6	7.7	9.9	17.4	11.4	4.8	2.3	3.8
2000	6.6	6.3	6.5	7.8	13	8.8	4.9	2	3.9
2001	8.7	7.5	8.4	10.3	16.6	11.6	6.5	1.7	4.7
2002	10.7	9.4	10.3	13	18.7	14.2	7.3	3	5.7
2003	10.7	10.1	10.5	12.6	18.3	13.8	7.9	4.2	6.5
2004	10.8	11	10.8	12.5	17.9	13.6	6.8	3	5.5
2005	10.5	11.2	10.6	11.6	17	12.8	7.7	3.6	6.3
2006	9.9	11.1	10.2	11	16.4	12.2	7.4	3.9	6.2
2007	10	11	10.3	10.8	16.1	12	8.3	3.8	6.8
2008	10.7	11.6	11	11.6	16.6	12.8	8.7	4.3	7.2
2009	13.9	14.3	14	15.3	20.4	16.6	10.7	5.3	8.9
2010	11.4	13	11.9	12.6	18.7	14.2	8.7	4.6	7.3
2011	9.2	11.3	9.8	10.2	16.5	11.9	7	3.6	5.8
2012	8.5	10.8	9.2	9.4	15.5	11.1	6.5	3.5	5.5
2013	8.7	11.9	9.7	9.5	16.4	11.5	7	4.5	6.1

zasyonu sürecinin açık bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'de 1988-2013 yılları arasında kentsel işsizlik oranı ele alındığında, genel olarak bu oran için en yüksek değer 2009 yılında %16,4 olarak kaydedildiği görülmektedir. İncelenen süreçte ülkemizde kentsel kadın işsizliği oranı genelin daima üzerinde olmuştur. Kriz sonrasında (2009 yılında) kentsel kadın işsizliği %20,4 olarak tespit edilmiştir. Bu alanda en yüksek oran ise, genel kentsel işsizlik oranının %13,1 olduğu 1988 yılında %28,3 ile gerçekleşmiştir. Kadınların kentsel işsizlik alanında tüm bu sorunlarla yüzleştiği dönemde kentlerde erkeklerin işsizlik oranı daima genelin ve kadınların altında seyir izlemiştir. Erkekler için en yüksek kentsel işsizlik oranı, kadınlarla benzer şekilde 2009 yılında %15,3 olarak kaydedilmiştir.

Türkiye'de kırsal kesimde işsizlik oranı 1988-2013 yılları arasında oldukça dalgalı bir seyir izlemiştir. İşsizlik oranı 1996 yılında %3,7'ye düşebildiği gibi, 2008 Krizi sonrası süreçte ise %8,9'a da yükselmiştir. Kırsal kesimde kadınların işsizlik oranı, geride bıraktığımız 25 yılda sürekli olarak genel ortalamasının ve erkeklerin gerisinde kalmıştır. Bu durumun temel gerekçesi, kırsal kesimde kadınların genellikle tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılıyor olmalarıdır. Bunun yanında, tarım sektöründe yaşanan neo-liberal dönüşme bağlı olarak artan göç ve tarımsal üretimin tasfiyesi de, hem kadınlar özelinde hem de kırsal kesimin genelinde işsizlik oranlarının görece düşük olmasının bir diğer gerekçesidir. Anılan süreçte

kadınlar için en yüksek işsizlik oranı sürpriz olmayacak şekilde 2009 yılında %5,3 olarak belirlenmiştir. Aynı yıl erkeklerin işsizlik oranı ise %10,7'dir. Ülkemizde kırsal kesimde erkeklerin işsizlik oranı sürekli olarak, hem genel ortalamasının hem de kadınların oldukça üzerinde bir gelişim izlemiştir.

Türkiye'de yıllara ve cinsiyete göre işgücüne katılım oranları incelendiğinde, kadınlar için 1993 yılında %30'ların altına düşen bu oranının o yıldan itibaren 2000 yılına kadar sürekli bir düşüş izlediği, 2000 yılından itibaren yeniden artma eğilimine girse de, ancak 2013 yılında yeniden %30'ları aşabildiği görülmektedir. Bu süreçte erkeklerin işgücüne katılım oranı daima kadınların neredeyse iki katı olmuştur. Aynı dönemde genel işgücüne katılım oranı ile kadın işgücüne katılım oranı arasındaki fark ise ortalama %20 olarak belirlenmiştir.

Türkiye'de kentlerde işgücüne katılım oranları cinsiyete göre değerlendirildiğinde, kadınlarda bu oranın 2008 yılına kadar %20'nin altında kaldığı ve 2013 yılında ise %28'e yükseldiği tespit edilmiştir. Kentlerde erkeklerin işgücüne katılım oranı ise 1994-2009 yılları arasında %75'ten %69'a kadar gerilemiş ve bu süreçten sonra yeniden bir artış eğilimine girerek, 2013 yılı itibariyle %71,6 olmuştur. Bu sonuçlar, genel işgücüne katılım oranına hakim olan eğilimin, kentlerde kadınlar için daha olumsuz bir şekilde yaşandığını göstermektedir.

Ülkemizde kırsal kesimde işgücüne katılım oranlarına bakıldığında, kadınlar için 1988 yılında tespit edilen %50'ler düzeyindeki oranın

bugün %36,7'ye gerilediği görülmektedir. Anılan dönemde kırsal kesimde erkekler için de işgücüne katılım oranında ciddi bir gerileme söz konusu olmuştur ve bu oran %85'lerden %71,2'ye gerilemiştir. Her ne kadar kırsal kesimde kadınların işgücüne katılım oranı yüksek olsa da, oransal olarak farklılıklar yaşanmakla birlikte, burada da genel işgücüne katılım oranına uygun bir gelişim söz konusudur. Türkiye'de tarım sektöründe işgücüne katılım oranlarında yaşanan düşüş eğilimi, neo-liberal ekonomi politikaları aracılığıyla tarım sektöründe giri-

şilen tasfiye süreciyle doğrudan ilgilidir.

Türkiye'de 1988 yılından başlayarak 2009 yılına kadar istihdam oranı neredeyse sürekli bir düşüş eğilimi göstermiş ve %52,6'dan %41,2'ye gerilemiştir. Bu süreçten sonra genel istihdam oranı artış eğilimine girmiştir. Aynı dönemde kadınların istihdam oranı 1990'lı yılların başında %32'lerden 2003 yılında %20,7'ye düşmüş, ancak daha sonra yine artarak, 2013 yılı itibariyle %27,1 olarak kaydedilmiştir. Öte yandan, erkekler için ise 1988 yılında %75,1 olarak hesaplanan

Tablo 8: Türkiye'de Yıllara ve Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranları, 1988-2013

Yıllar	Erkek	Kadın	Genel	Kent- Erkek	Kent- Kadın	Kent- Genel	Kır- Erkek	Kır- Kadın	Kır- Genel
1988	81.2	34.3	57.5	78.1	17.7	48.3	84.7	50.7	67
1989	80.6	36.1	58.1	76.8	17.8	47.6	84.8	55.1	69.4
1990	79.7	34.1	56.6	76.8	17	47.2	83	52	66.9
1991	80.2	34.1	57	77	15.6	46.3	84.1	55.5	69.6
1992	79.6	32.7	56	76.8	17	46.8	83.1	51.9	67.4
1993	78	26.8	52.1	75.2	15.7	45.2	81.6	40.5	60.8
1994	78.5	31.3	54.6	75.3	17.4	46.2	82.6	48.9	65.5
1995	77.8	30.9	54.1	74.1	16.8	45.2	82.6	49.3	65.8
1996	77.3	30.6	53.7	73.2	16	44.5	82.9	49.8	66.1
1997	76.7	28.8	52.6	72.9	16.9	44.8	82	45	63.2
1998	76.7	29.3	52.8	72.8	16.8	44.7	82.6	46.9	64.4
1999	75.8	30	52.7	72.2	17.8	44.9	81.2	47.4	63.9
2000	73.7	26.6	49.9	70.9	17.2	44.1	77.9	40.2	58.7
2001	72.9	27.1	49.8	70.6	17.4	44	76.4	41.7	58.7
2002	71.6	27.9	49.6	69.8	19.1	44.4	74.5	41.4	57.6
2003	70.4	26.6	48.3	68.9	18.5	43.8	72.9	39	55.5
2004	70.3	23.3	46.3	69.1	17.7	43	73.3	36.7	54.4
2005	70.6	23.3	46.4	70	18.7	44.1	72	33.9	52.1
2006	69.9	23.6	46.3	69.3	19.5	44.2	71.3	33.1	51.2
2007	69.8	23.6	46.2	69.3	19.8	44.3	71	32.5	50.8
2008	70.1	24.5	46.9	69.5	20.8	45	71.6	32.9	51.4
2009	70.5	26	47.9	69.9	22.3	45.8	72	34.6	52.7
2010	70.8	27.6	48.8	70.4	23.7	46.8	71.6	36.3	53.5
2011	71.7	28.8	49.9	71	24.8	47.6	73.3	37.5	54.9
2012	71	29.5	50	71	26.1	48.3	71.2	36.9	53.6
2013	71.5	30.8	50.8	71.6	28	49.6	71.2	36.7	53.6

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul> **Erişim:** 12.06.2014.

istihdam oranı 2009 yılına kadar ciddi bir düşüş göstererek %60,7'ye kadar gerilemiş ve daha sonra sınırlı bir artışla %65,2'ye yükselmiştir. Ülkemizde kadınların istihdam oranlarının düşük olmasında, resmi olarak kaydedilemeyen, ancak çeşitli alan araştırmalarıyla ispatlanan, kayıt dışı sektörde ve merdiven altı atölyelerde her geçen gün artan kadın istihdamı etkili olmaktadır.

Kentsel istihdam oranları bakımından bir inceleme yapıldığında,

Türkiye'de 1988-2013 yılları arasında görece dalgalı bir seyir söz konusu olsa da, genel olarak istihdam oranının %38-42 aralığında değiştiği görülmektedir. Kadınlar açısından özel bir değerlendirme yapıldığında ise, 1988 yılında %12,7 olan kentsel istihdam oranının sürekli yükselerek bugün %23,4'e ulaştığı tespit edilmiştir. Bu gelişim, emeğin feminizasyonu bakımından Türkiye için geçerli olan sınırlı birkaç veriden birini ortaya koymaktadır. Bu gelişim, aynı zamanda kentsel

Tablo 9: Türkiye'de Yıllara ve Cinsiyete Göre İstihdam Oranı, 1988-2013

Yıllar	Erkek	Kadın	Genel	Kent- Erkek	Kent- Kadın	Kent- Genel	Kır- Erkek	Kır- Kadın	Kır- Genel
1988	75.1	30.6	52.6	70.6	12.7	42	80.2	48.5	63.7
1989	74	32.7	53.1	69.1	13.1	41.3	79.5	52.9	65.8
1990	73.5	31.2	52.1	69.5	13.1	41.5	78	50.2	63.6
1991	73.3	31.7	52.3	68.8	12.1	40.4	78.7	54.4	66.3
1992	72.6	30.2	51.2	68.6	13.4	40.9	77.6	50.7	64
1993	71.2	24.3	47.5	67.3	12.1	39.5	76	39.4	57.4
1994	71.6	28.8	50	67.4	13.8	40.5	77.1	47.7	62.2
1995	71.7	28.7	50	67.4	13.7	40.3	77.4	48.1	62.6
1996	72	28.7	50.2	66.9	13.5	40.1	79	48.8	63.7
1997	71.8	26.6	49	67	13.9	40.3	78.5	43.8	60.9
1998	71.4	27.3	49.2	66.1	14	40	79.2	46	62.3
1999	70	27.7	48.7	65	14.7	39.8	77.3	46.3	61.5
2000	68.9	24.9	46.7	65.4	15	40.2	74.1	39.4	56.4
2001	66.5	25.1	45.6	63.3	14.5	38.9	71.4	41	55.9
2002	63.9	25.3	44.4	60.7	15.5	38.1	69	40.2	54.3
2003	62.9	23.9	43.2	60.3	15.1	37.7	67.1	37.4	51.9
2004	62.7	20.8	41.3	60.5	14.6	37.1	68.3	35.6	51.4
2005	63.2	20.7	41.5	61.9	15.6	38.5	66.5	32.6	48.8
2006	62.9	21	41.5	61.7	16.3	38.9	66	31.8	48
2007	62.7	21	41.5	61.8	16.6	39	65.1	31.2	47.4
2008	62.6	21.6	41.7	61.5	17.3	39.2	65.4	31.4	47.7
2009	60.7	22.3	41.2	59.2	17.7	38.2	64.3	32.8	48
2010	62.7	24	43	61.5	19.3	40.1	65.4	34.7	49.6
2011	65.1	25.6	45	63.7	20.7	41.9	68.2	36.2	51.8
2012	65	26.3	45.4	64.3	22	42.9	66.5	35.6	50.7
2013	65.2	27.1	45.9	64.8	23.4	43.9	66.2	35	50.3

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul>
Erişim: 12.06.2014.

erkek istihdam oranında yaşanan düşüşe rağmen, genel istihdam oranının dengeli kalmasının da asıl gerekçesidir. Öte yandan, erkeklerde ise kentsel istihdam oranı 2009 yılına kadar sürekli azalarak %70,6'dan %59,2'ye gerilemiş ve daha sonra yeniden artarak 2013 yılında %64,8 olmuştur.

Türkiye'de istihdam oranları kırsal kesim bağlamında incelendiğinde, 1988-2013 yılları arasında genel istihdam oranının %80,2'den %66,2'ye gerilediği görülmektedir. Kadınlar bakımındansa bu oran, %50'ler düzeyinden %35'lere düşmüştür. Düşüş eğilimi erkekler için de geçerli olmuş ve 1988 yılında %80,2 olan istihdam oranı %66,2 olarak kaydedilmiştir.

SONUÇ

Çalışmada, Türkiye'de emeğin feminizasyonu ile demografik değişim arasındaki ilişki, temel istatistiki bulgulardan yola çıkılarak değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Türkiye için geçerli olan veriler, demografik değişimin, Kıta Avrupası ülkelerine göre gecikmeli de olsa gerçekleştiğini açıkça göstermektedir. Gerçekten, ülkemize ait demografik göstergeler, Cumhuriyetin ilanından bugüne kadar, çalışmanın ilk bölümünde açıklanan demografik değişim kuramıyla neredeyse tamamen paralel bir seyir izlemiştir. Ancak, aynı şeyi emeğin feminizasyonu için söylemek mümkün değildir. 1980'li yıllarda Keynesyen uzlaşmayı temel alan ithal ikameci ekonomi politikalarını terk eden ve

"küresel ekonomiye entegre olmak" adına ihracata dayalı neo-liberal ekonomi politikalarını benimseyen Türkiye, bu süreçte "gelişmekte olan ülke" yahut "yükselen piyasa ekonomisi" olarak sınıflandırılmasına rağmen, bu yapılar için öngörülen emeğin feminizasyonu sürecini deneyimlememiştir. Kırsal kesim için kaydedilen işgücüne katılım ve istihdam oranları bir tarafa bırakılırsa, ülke geneline ilişkin göstergeler ile kentsel göstergeler emeğin feminizasyonu süreciyle hiçbir şekilde uyum göstermemektedir. Öte yandan, işsizlik oranlarına ilişkin göstergeler değerlendirildiğinde, ilk bakışta emeğin feminizasyonu süreciyle ilgili uyumlu bir sürecin söz konusu olduğu düşünülse de, bu oran, işgücüne katılım oranıyla birlikte değerlendirildiğinde, işsizlik oranının da bu konuyla ilgili belirleyici olmaktan uzak olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, yalnızca işgücü piyasasının formal katmanına ilişkin göstergelerden yola çıkarak Türkiye'de emeğin feminizasyonu ve demografik değişim süreçlerinin birbirine eşlik etmediğini söylemek de mümkün değildir. Türkiye'de istihdamın %35'inden fazlasının kayıt dışı olduğu ve kayıt dışılığın özellikle kadın emeğinin yoğunlaştığı ücretsiz aile işçiliği ve evde çalışma başta olmak üzere, farklı alanlarda yayıldığı düşünüldüğünde, resmi kayıtlarda yer almayan, ancak işgücü piyasasının kalıcı bir parçası olan kadın emeğinin varlığının yadsınmamasının gerekliliği de unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Barlow, R. (1994), "Population growth and economic growth: some more correlations", *Population and Development Review*, Vol.20, No.1, ss.153-165.
- Başar, E. (2010), *Demografiye Giriş*, Ankara, Gazi Kitabevi.
- Byrne, D. (2002), *Social Exclusion*, Buckingham, Open University Press.
- Carr, C. Ve Chen, M. (2004), *Globalization, social exclusion and work: with special reference to informal employment and gender*, Geneva, International Labour Office Working Papers No.20.
- Cipolla, C.M. (2012), *Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Erdut, T. (2005), "İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Cilt.2, Sayı.6, ss.11-49.
- Gündüz M.; Kutlar, A.; Gündüz, F.; Esgin, A. (2005), *Nüfus Sorunu*, Arı Yayıncılık, Ankara.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2008), *Türkiye'nin Demografik Dönüşümü*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Hansen, L. L. (2007), "From Flexicurity to FlexicArity: Gendered Perspectives on the Danish Model", *Journal of Social Sciences*, Vol.3, No.2, ss.88-93.
- Kanji, N. Ve Kalyani, M. (2001), *What does the Feminisation of Labour Mean for Sustainable Livelihoods?*, London, International Institute for Environment and Development Working Papers, 2001.
- Munck, R (2013), "The Precariat: a view from the South", *Third World Quarterly*, Vol, 35, No.5, ss.747-762.
- Munck, R. (2003), *Emeğin Yeni Dünyası*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Mütevellioğlu, N. Ve Işık, S. (2009), "Türkiye Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm", *Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm*, Ed: N. Mütevellioğlu Ve S. Sönmez, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Öztürk Yaman, M. (2010), "Kapitalist Gelişme ve Kriz Sürecinde Kadın Emeği: Asya Deneyiminden Çıkarılacak Dersler", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Cilt.7, Sayı.24, ss.105-132.
- Savran Acar, G. Ve Demiryontan Turan, N. (2008), *Kadının Görünmeyen Emeği*, İstanbul, Yordam Kitap.
- Şahin, S. (2010), *Geçmişte ve Günümüzde Nüfus Gerçeği*, Ankara, Gazi Kitabevi.
- Toksöz, G. (2009), *Kriz Koşullarında Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden İşgücü Piyasaları*, Ankara, ILO Ankara Ofisi Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Ekonomik ve Sektörel Analiz Dairesi (2011), *Türkiye İşgücü Piyasası Sorunları ve Çözüm Önerileri*, SGB Araştırma Raporu, Ankara.

İNTERNET KAYNAKLARI

- http://www.geohive.com/earth/his_history1.aspx Erişim: 12.06.2014
- TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Veritabanı, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul> Erişim: 12.06.2014.
- TÜİK Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul> Erişim: 12.06.2014.
- TÜİK Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068 Erişim: 12.06.2014.